

УДК 341.362.1

ЗАМАНАУИ ТЕҢІЗ ҚАРАҚШЫЛЫҒЫ

Бекмагамбетова Сабина Канатқызы

Sabina_2000@list.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Заң факультеті «Халықаралық құқық» мамандығының 3-курс студенті
Ғылыми жетекшісі – Ф.Қарабаев

Теңіз қарақшылығы - бұл көбінесе ашық теңізде жасалған, яғни кез-келген мемлекеттің «юрисдикциясына кірмейтін» тонау, ұрлау немесе жою мақсатында кемеңі заңсыз тартып алу. Қарақшылық ежелгі дәуірден басталған - бір уақытта навигацияның пайда болуымен және теңіз саудасының дамуымен. Жағалаудағы тайпалардың көпшілігі қарақшылықпен айналысқан, бірақ ежелгі қарақшылар, қазіргі дәуірдің қарақшыларынан айырмашылығы,

кемелерді көп тартып алмады, бірақ жағалаудағы елді мекендерге шабуыл жасады, оларды жалғыздыққа және асыл саяхатшыларға құлдыққа сатып жіберді. Қарақшылық ежелгі әлем мифологиясында және ежелгі әдеби шығармаларда көрінеді. Мысалы, Гомердің белгілі өлеңдерінде, Дионисты қарақшылықпен қолға түсіру туралы мифте, Овидийдің «Метаморфозалар» поэмасында. Әлемдік сауда байланыстары мен құқықтық байланыстардың дамуымен қарақшылық қауіпті қылмыс ретінде қабылдана бастады. Қазіргі уақытта теңіз қарақшылығы бұрынғы романтикалық галостан мүлдем айырылған[1,26].

Бүгінгі күні теңіздегі қарақшылық проблемасы халықаралық экономикалық және саяси тұрақтылыққа қауіп төндіреді. Соңғы он жыл ішінде теңіз шабуылдарының саны үш есеге артты. Олардың шамамен үштен екісі Азия-Тынық мұхиты аймағында. Қарақшылықтың кең тараған аймақтары Оңтүстік-Шығыс Азияда, Оңтүстік Қытай теңізінде, Шығыс және Батыс Африка мен Латын Америкасында орналасқан. Кемелердің барлық түрлеріне шабуыл жасалады: жүк тасымалдаушылар, цистерналар, балық аулайтын кемелер, яхталар, контейнерлік кемелер және басқалар.

Халықаралық теңіз ұйымы қазіргі заманғы қарақшылар топтарын шартты түрде үш түрге бөледі:

1. Шағын топтар - пышақ пен тапаншаны қару ретінде қолданатын бес адамнан аспайды. Мұндай топтар тосын факторды пайдаланады, кенеттен шабуыл жасайды, бағалы жүктер, кеме кассасынан ақша алады, жолаушыларды тонайды, құнды жүктерді қайықтары мен қайықтарына тиейді.

2. Бандалар - ірі калибрлі қарумен қаруланған отыздан аспайтын адам: пулемет, гранатомет және пулемет. Қарақшылық бандалардың шабуылдары көбінесе экипажды өлтірумен және кемеңі ұрлаумен аяқталады.

3. Әсіресе құнды жүктермен (атап айтқанда, мұнай және мұнай өнімдерімен) кемелерді аулайтын халықаралық ауқымдағы ірі ұйымдасқан топтар. Мұндай топтар мемлекеттік органдардың өкілдерімен жұмыс істейді, олардың арсеналында заманауи спутниктік навигациялық жабдықтар мен ең жаңа байланыс құралдары бар.

Егер қазіргі заманғы теңіз қарақшыларының себептері туралы айтатын болсақ, онда бірқатар елдердегі дамудың төмен деңгейі мен тұрақсыз ішкі саяси жағдайдың фонында оңай пайда табу мен байытуға шөлдеу сияқты айқын факторлармен қатар кемелер оларды қылмыстық мақсаттарда, мысалы, контрабанда, есірткі мен патрондарды тасымалдау үшін пайдалану мақсатында пайда болады. Ал егер қарақшылардың өздері тек қана материалдық үстемесіне қызығушылық танытса, онда олардың артында жасырынып жүргендерді қарақшылықтың экономикалық және саяси жақтары қызықтырады. Бұл жағдайда біз қазірдің өзінде тұжырымдамалардың бірігуі және теңіз қарақшылығы мен саяси терроризмнің қылмыстық симбиозы туралы айтып отырмыз[1].

Теңіз қарақшылығы саяси терроризммен тығыз байланысты. Қарақшылар мен теңіз лаңкестері қолданатын қылмыстық әдістер мен операциялардың ұқсастығынан басқа, олардың екеуі де өз қызметтерін қаржыландыру көздерін табуы керек. Осы негізде теңіз қарақшыларының террористердің жағында болуы, олармен тығыз байланыста жұмыс істеуі, теңіз кемелеріне бірлесіп жасалған қарақшылық шабуылына дейін болуы мүмкін. Содан кейін теңіз қарақшыларының симбиозы және теңіз терроризмі, халықаралық еркіндік принципін бұза отырып, әлемдік қауіпсіздікке елеулі қатерге айналады. Бірақ, қылмыстық әдістер мен әдістердің ұқсастығына қарамастан, түпкілікті қосылуға теңіз қарақшыларының және террористердің алға қойған мақсаттарының түбегейлі айырмашылығы кедергі келтіреді. Қарақшылардың мақсаты - байыту, террористердің мақсаты - саяси немесе идеологиялық сипаттағы белгілі бір талаптарды қанағаттандыру үшін мемлекеттік қызметкерлерге қорқыту және моральдық қысым жасау.

Теңіз қарақшыларымен күресудің құқықтық негіздері мен мәселелері «Бүгінде, теңіз қарақшылығы адам өміріне қауіп төндірсе, сауда байланысының дамуына кері әсерін тигізіп, теңіз арқылы тасымалдау бағасының өсуіне әкеліп соқтырса, бұл проблема әлемдік қауіпсіздік проблемасы ретінде қарастырылып, күрестің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде

қарастырылуы керек халықаралық терроризмге қарсы. Өкінішке орай, қарақшылықпен күресудің заңнамалық базасы жетілдірілмеген және қазіргі заманғы шындыққа сәйкес келмейді. Өзін-өзі қорғау және теңіз кеме қатынасын қарақшылардың қарулы шабуылдарынан қорғау туралы жалпыға бірдей танылған келісімшарт пен құқықтық база, сондай-ақ теңіз тонауымен күресу шараларын жүзеге асырудағы тәсілдердің бірыңғай жүйесі жоқ. Оның үстіне халықаралық ұйымдар теңіздегі заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге тиісті назар аудармайды. Қарақшы әмбебап түрде «hostis humani generis» деп жарияланғанымен, латынша «адамзаттың жауы» дегенді білдіреді және кез келген елде сот алдында жауап беруі керек, ұсталған қарақшылар көбіне жазасыз босатылады. Мысалы, Еуропада екі жүз жыл бұрынғы жарлықтардан басқа теңіз қарақшыларының проблемасына әсер ететін заңдар іс жүзінде жоқ.

Теңіз қарақшыларына қарсы күресті реттейтін негізгі халықаралық-құқықтық құжаттарға 1958 жылғы аумақтық теңіз және іргелес аймақ туралы Женева конвенциясы, 1982 жылғы теңіз құқығы туралы БҰҰ конвенциясы, Кемелердің қауіпсіздігі жөніндегі халықаралық кодекс және Порт құрылыстары, Халықаралық теңіз ұйымының шешімдері және Халықаралық теңіз бюросының ұсынымдары, теңіздегі өмір қауіпсіздігі жөніндегі халықаралық конвенция, 1974 ж[2,466].

Қарақшылық (грек тілінен аударғанда. Peiratés - қарақшы, қарақшы), қарақшылық, халықаралық құқықта жеке немесе мемлекеттік кемелермен ашық теңізде жасалған коммерциялық және басқа азаматтық кемелерді заңсыз басып алу, тонау немесе батып кету. Соғыс кезінде бейтарап елдердің сауда кемелеріне кемелерге, сүңгуір қайықтарға және әскери ұшақтарға шабуыл жасау қарақшылыққа теңестіріледі. Тарихи тұрғыдан қарақшылық навигацияны дамытумен қатар пайда болды. Мысалы, ежелгі Грецияда қарақшылық теңіз саудасымен қатар байытудың заңды құралдарының бірі болып саналды. Орта ғасырларда теңіз қарақшылары (әсіресе корсарлар деп аталатын) қарақшылықпен айналысып қана қоймай, құлдарды ұстап алды, құлдармен сауда жасады, жағалаудағы қалалар мен ауылдарды тонады, олардан төлем талап етті, тіпті алым-салық жинады. Сол кездің өзінде үлкен материалдық шығынға және адамдардың құрбан болуына байланысты бұл әрекет қауіпті қылмыс деп саналды және өте қатал жазаланды - қылмыскерлер не суға батып, не сотсыз, тергеусіз кеме ауласына ілулі тұрды. Кейбір мемлекеттер қарақшылықты теңіздегі үстемдік үшін күресу және жаңа жерлерді тартып алу үшін қолданған. 17 ғасырдың ортасынан бастап. 19 ғасырдың 2-жартысына дейін. қарақшылықпен қатар заңдастырылған теңіз тонауы (жекеменшік) ірі теңіз державаларының тәжірибесінде кең таралды. Ұзақ уақыт бойы ол мемлекеттердің мүдделеріне нұқсан келтірді, ашық теңізде жүзу еркіндігі принципін бұзды. Үшінші мыңжылдықтың келуі адамзатты қарақшылық сияқты ежелгі жамандықтан арылтпады. Теңіз кемелеріне шабуыл коммерциялық жүктерді тасымалдау үшін теңіз жолдарын пайдаланатын мемлекеттерге айтарлықтай экономикалық зиян келтіреді. Экологиялық қауіпті жүк тасымалдайтын кемелерге шабуыл жасалған жағдайда теңіз ортасы мен жағалаудағы елдерге айтарлықтай зиян келтіру қаупі бар. Теңізде, зәкірлерде және тіпті порттарда кемелерді тікелей тартып алу мен тонаудан басқа, қарақшылықтың жаңа көрінісі - бұрын ұрланған кемелерді қолданып, пираттық экипаждармен және кемелі тіркеу үшін жалған құжаттармен сенімді жүкті ұрлау жүктер («елес» деп аталатын кемелер). Жүкті межелі порттан мүлдем басқа жерде сатқаннан кейін, «елес» кемесі, әдетте, қайта боялып, өзгертіліп, басқа жалаумен қайта тіркеледі. Қазір барлық типтегі кемелер шабуылға ұшырады - үлкен сыйымдылықтағы танкерлерден, құрғақ жүк кемелерінен, контейнерлік кемелерден жолаушылар мен яхталарға дейін. Қарақшылардың қатыгездігі күшейіп, өлім санының өсуі байқалады. Мәселен, егер 1994 жылы жарақат алған кемелердің бірде-бір экипаж мүшесі қайтыс болмаса, онда жаңа ғасырдың басында 200-ден астам адам қайтыс болды[3,4206].

Қарақшылыққа жалпы қабылданған анықтама берген және оған қарсы күрестің үйлестірілген әдістері берілген көпжақты халықаралық келісім 20 ғасырдың екінші жартысына дейін болған емес. Халықаралық деңгейде болғанымен, қарақшылыққа жалпы анықтама беруге және оны келісімшарттық қылмыс ретінде бекітуге талпыныстар көп болды. Бірақ бұл әрекеттері әр түрлі мүдделері бар мемлекеттердің қарсылығына кезіккен сайын, ең

алдымен, өз егемендігін қорғауға деген ұмтылыс, теңіз кеңістігінде өз азаматтарына қарсы заңсыз әрекеттерді болдырмау. Қарақшылық ұғымының құқықтық консолидациясы негізінен екіжақты халықаралық шарттарда және жекелеген мемлекеттердің заңнамаларында орын алды. Көптеген жағалау штаттарында мұндай сипаттағы әрекеттер әлі күнге дейін олардың қылмыстық заңнамасының әртүрлі баптары бойынша жіктеледі. Қарақшылық халықаралық сипаттағы қылмыс ретінде 1958 жылы ашық теңіз туралы конвенцияда және 1982 жылғы теңіз құқығы туралы БҰҰ конвенциясында кодификацияланды. Осы халықаралық шарттарда халықаралық қауымдастық қарақшылықтың жалпы қабылданған анықтамасын іздеуді қорытындылады.

Қазіргі заманғы халықаралық құқықта әдеттегі ережелер дамыды, оған сәйкес қарақшылық кемелер мен олардың экипаждары кез-келген мемлекеттің қорғауына ие болмауы керек. Қарақшылар кемесін ашық теңізде қуып жетуге болады, ал қарсыласқан жағдайда оны кез-келген мемлекеттің әскери кемелері суға батыра алады. Мұндай кеменің экипажы қылмыстық қудалауға және жазаға тартылады, ал кеменің өзі тәркіленуші мемлекеттің заңдары бойынша тәркіленуге жатады. Кез-келген мемлекеттің әскери кемелері, егер оларда кез-келген кеме теңіз тонауымен айналысады деп күдік жасауға жеткілікті негіз болса, күдікті кемені ұстауға құқылы [3,421б].

Қорытындылай келсек, менің ойымша, жоғарыда айтылғандардан көріп отырғанымыздай, біздің қазіргі заманда қарақшылық әлі де бар, уақыт өте келе шабуылдаудың аймақтары мен әдістері ғана өзгерді. Адамзаттың ежелгі проблемалары ең табанды болып шығады. Бұл жағдай ұзақ мерзімді бағдарламаны әзірлеумен түбегейлі шаралар қабылдау және үлкен ресурстарды бөлу қажеттілігі туралы ғана қуәландырады. Бүгінгі күні теңіз қарақшылығы проблемасы терроризмге қарсы күрестің құрамдас бөліктерінің біріне айналууда. Бұл адам өмірін алады және сауда қатынастарының дамуына кері әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Современное морское пиратство - угроза международной стабильности. Андрей Комиссаров, 2016ж
2. Морское пиратство и международное право. Конте Эндрю, 1990ж
3. Современное международное право. В 3-х т. Т.1/ Под ред. С.Ю. Колосова. – М. : «МИР», 2004.С.421